

I hele jubileums-året trekker Nordlys frem nordlendinger som har hatt stor betydning for landsdelens samfunns- og kulturliv. I forrige artikkelserie begrenset vi oss til personer som ikke lenger er i live. Denne gangen går vi helt opp mot vår egen tid.

Nordlendinger til tusen

● SOMMARØY

Det viste seg at personlig egnethet spilte en langt større rolle enn det kjønnsmessige for å takle fangstlivet.

Polarmuseet i Tromsø om Wanny Woldstad

Hun er en merkverdighet på et felt som har vært mannens enemerker siden steinaldertid.

Helge Ingstad i forordet til Wanny Woldstads bok

Isbjørnen har akkurat fått øye på henne og hundene. Den stopper opp, værer og er urolig. Med hjertet dunkende helt opp i halsen går hun på kne bak sleden med geværet. Akkurat idet bjørnen setter seg i bevegelse, trekker hun av.

Tobarnsmora som ble fangstmann

Avstanden mellom henne og isbjørnen er om lag 100 meter. Bjørnen stopper opp, hodet slenger til side, og så siger den over ende. Hun kunne ha ropt høyt av glede, men velger å holde på verdigheten og tier. Det er nesten ikke til å tro. Hun har skutt sin første isbjørn og det rett foran nesen på den rutinerte, mannlige fangstmannen!

Ivrig løper hun frem for å se nærmere på byttet. Tjue meter fra bjørnen føler hun en jernklo i skulderen. Hun blir dreid temmelig ublidt rundt og står ansikt til ansikt med sin fangstpartner. Øynene hans lynner:

– Har jeg ikke sagt at du ikke må renne helt frem til en bjørn som ligger, selv om den ser ut til å være død. Forstår du hva det vil si å få en såret bjørn i synet?

Men hun er så glad og begeistret at hun ikke lar seg merke mye av sinnet hans, og ler ham rett opp i ansiktet:

– Den første er felt, Anders!

Hun gjør imidlertid som han sier, retter geværet mot hodet på bjørnen og trykker av. Kjøttberget rører seg ikke. Den er allerede drept effektivt av et perfekt skudd fra polarhistoriens mest markante kvinnelige fangstmann.

Episoden skjer like før jul i 1932. Den snart 40 år gamle tromsøkvinnna, enka, tobarnsmora og drosjesjåføren Wanny Woldstad har skutt sin første isbjørn ved fangststasjonen Fuglefjell i Hornsund sør på Svalbard. Den irriterte partneren er den rutinerte fangstmannen Anders Sæterdal som også fulgte det samme bjørnesporet. Men det var Wanny som oppdaget og felte bjørnen. Slik opererte hun gjennom fem

FARLIG Jakt på storkobbe foregikk i småbåt, var spennende og ikke ufarlig.

overvintringer på Svalbard. En selvstendig og fullt ut likeverdig partner i et helt spesielt og krevende levebrød som så til de grader var forbeholdt menn. Derfor er det riktig å bruke «fangstmann» om henne. Det var rett og slett ikke kvinner nok i dette yrket til at begrepet fangstkvinnne kunne etableres.

Men hva gjør egentlig en drosjesjåfør i isødet på Svalbard?

Sommarøy

Wanny, eller Ivanna Margrethe Ingvardsen som hennes fulle navn var, ble født på Sommarøy utenfor Tromsø 15. januar 1893. I denne bygda i havgapet lærte hun seg alle de praktiske kunnskapene som følger av en oppvekst i en familie som livnærer seg som fiskerbønder.

15 år gammel får hun sin første jobb, som barnepike i Tromsø. Lønna er åtte kroner måneden. Hun klarer å spare litt av lønna slik at hun kan utdanne seg innen husstell og håndarbeid.

Wanny gifter seg med finnmarkingen Othar Jacobsen, bosetter seg ei tid på Kirkenes, men flytter seinere til Senja og til Tromsø. Paret får to gutter med kort mellomrom, Bjørvik i 1916 og Alf i 1917.

Like etter at de to guttene er født rammes den lille familien hardt. En influensaepidemi som kommer snikende opp fra Spania gjør Wanny til enke og de to guttene farløse bare ett og to år gamle. Spanskekyken herjer i Europa i årene 1918 til 1920. Epidemien rammer særlig unge mennesker. Othar Jacobsen er en av 2,6 millioner europeere som dør. I Norge dør 7.302 personer bare i 1918.

Wanny sitter igjen med to små gutter lenge før trygdesystemet kunne fange opp slike skjebner. Hun føler det som om hun har valget mellom å klare seg selv eller å gå til grunne.

Det siste har hun ingen planer om. Hun står på og får seg jobb som oldfrue ved Grand Hotel i

Tromsø. Seinere tar hun sjåfør-opplæring og investerer i egen drosjebil. Lånene på bilen er tunge å betjene, men hun klarer det med en meget nøysom livsstil. Wanny er første kvinnelige sjåfør i byen og også den første som kan reklamere med «oppvarmet bil».

Hun gifter seg på nytt med bakermester Martin Woldstad fra Tromsø. Også hennes andre ektemann dør fra henne.

Fortellingene

Wanny er igjen alene. Men hun klarer seg ved drosjekjøring. Det er i drosjen hun får interesse for livet til fangstmennene på Svalbard.

«Jeg kjørte jo disse menneskene og jeg hadde stor glede av å høre dem fortelle fra livet på fangstfeltene. Det var som jeg ble besatt. De fortalte og jeg lyttet og da muligheten meldte seg, slo jeg til. Det tok presis fire dager fra å være drosjesjåfør i Tromsø til jeg hadde kontrakt som fangstmann».

Dette går fram av et intervju med Nordlys, men det høres nok litt mer tilfeldig ut enn det var. Det er Anders Sæterdal fra Nordland som er fangstpartneren. Men han er mer enn en partner i yrkeslivet. Hun er blitt kjent med han i Tromsø. Det er et kjæreste-par som begir seg nordover mot Hornsund sør på Svalbard høsten 1932.

Sæterdal har vært der på fangst året før, så han kjenner terrenget. Wanny er uten erfaring med Svalbard, men hun er vant til å behandle skytevåpen. Hun har gått på jakt sammen med sin første ektemann og hun har også deltatt på skytterstevner.

Isolert villmark

Ishavsskuta «Maiblomsten» tar dem nordover. Wanny er på veg til ei fullstendig isolert villmark med fire måneders mørketid, isbreer, isbjørn, iskruing og iskalde snøstormer.

Etter at de er satt i land i Hyttvik i Hornsund, hører Wanny motorduren fra ishavsskuta fjerne seg. Så blir den helt borte. De er overlatt til seg selv i nærmere ett år. Hun beskriver situasjonen slik:

ASBJØRN JAKLIN

I DAG:

Wanny Woldstad

HOVEDSTASJONEN

Hovedhytta hadde to rom. Steiner på taket og rundt veggene skal hindre vinden å få tak.

HORNSUND Wanny Woldstad og Anders Sæterdal jaktet i Hornsund helt sør på Svalbard.

26/1
Bjørn Wirkola

9/2
Aase Nordmo Løvberg

23/2
Vebjørn Tandberg

Presentert tidligere

I løpet av en vinter bakte hun 900 brød foruten kaker. Hun hadde ansvaret for klesvask og husvask, bøting og lapping. I tillegg var hun aktivt med på fangstarbeidet.

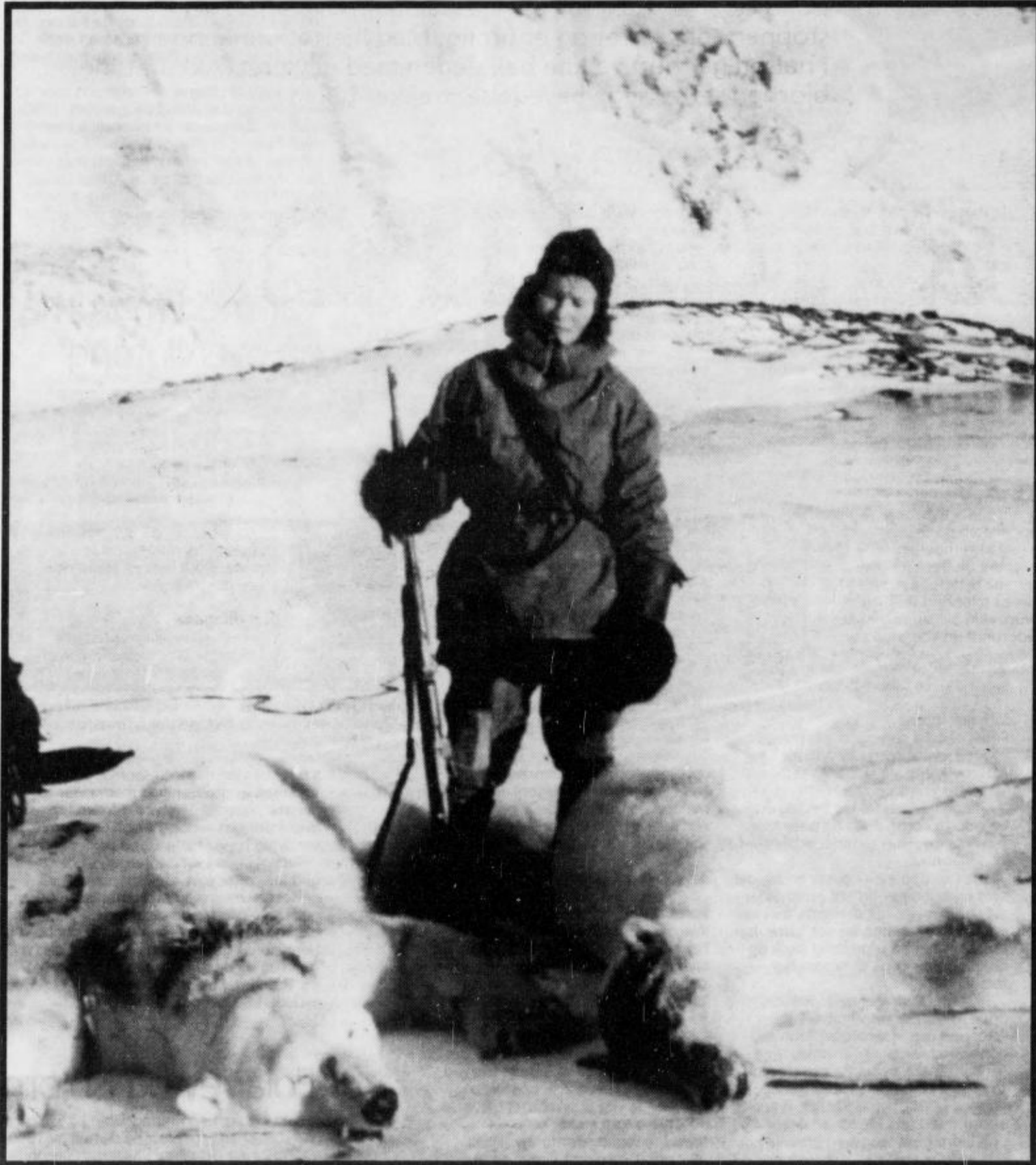
Marit Anne Hauan i Svalbardboka 1989

Noen få kvinner dreiv aktiv fangstvirksomhet på linje med mannen. Wanny Woldstad var et slikt unntak.

Ottar nr 173

Det er ett kvinnfolk som skiller seg ut, nemlig Wanny Woldstad. Som likeverdig fangstpartner har hun mer enn noen annen kvinne satt spor etter seg på Svalbard.

Fra Polarmuseets utstilling om Wanny Woldstad

ISBJØRNJEGER Wanny Woldstad fra Sommarøy drev fangst på Svalbard i fem sesonger. Her med to felte isbjørner.

ALLE FOTO POLARMUSEET I TROMSØ

«Den store stillheten tar oss et øyeblikk i sitt favntak. Så rusler vi stillferdig opp mot den fattigslige hytta, nedmurt i torv og stein, som i elleve måneder skal gi oss ly mot vinterstormer, mørke og kulde. Sjefen smiler. Han liker seg. Og jeg forstår at først når all forbindelse med sivilisasjonen er brutt, faller vi til ro og blir ett med landet og arbeidet vårt».

Gjess, ryper, sel, kobbe

Arbeid er det mer enn nok av.

Wanny tar seg av de huslige pliktene med baking av brød, klesvask og husvask. Men i tillegg deltar hun med full kraft i selve fangsten.

Hovedfangsten er på isbjørn og polarrev, men den starter ikke før seinere på vinteren. Frem til da forbereder de seg. Vinterbrensel må skaffes til hovedstasjonen i Hyttevika og de to bistasjonene Fuglefjell og Isbjørnhamna. De kjører lass på lass med store stoker av rekved. Alt av fangstred-

skaper må også kontrolleres, først og fremst lemfellene og selvskuddene som er en lang trekasse med åte i den ene enden og et gevær i den andre. Dessuten må unghundene trenes skikkelig i trekking av sleden.

Utover høsten jakter de på ryper, gjess, sel og kobbe. Jakten på kobbe foregår i småbåt og er langt fra ufarlig. Den er spennende, av og til litt i det meste laget. På en av disse jakt dagene i småbåten får Sæterdal plassert

harpunen i en skadeskutt stor-kobbe. Men den har ikke tenkt å gi seg uten kamp. Den dukker og begynner å trekke båten etter seg.

Wanny sitter klar for å kutte linna, men venter i det lengste, for det store dyret er verdifull fangst. Det bærer rett mot et isflak:

«Jeg lå på kne i båten, med kniveggen nesten nedpå den stramme linen, ferdig til å kappe hvis den gikk under flaket. Fortumlet og kanskje blindet også, fór kob-

ben i full fart opp på flaket med båten på slep, tvers over og et øyeblikk etter var vi i rom sjø», forteller Wanny som ikke får tid til å kutte linen. Hun har mer enn nok med å klamre seg fast i båten.

Den ville ferden ender idet kobben må opp for å få luft. Da får Sæterdal skutt den.

Isbjørnalarm

De jakter dels fra hovedstasjonen i Hyttevika og dels fra de to bistasjonene. Hovedstasjonen er ei tømmerhytte med to rom. Det ene rommet fungerer både som soverom, spisestue, kjøkken og salong. I styggevær må de også sage ved her inne og flå dyr på golvet. Da flyter golvet av blod og spekk.

Det andre rommet har ingen vinduer, bare to skyteluker. De skal åpnes lydløst hvis isbjørn nærmer seg hytta nattestid. Utenfor er det en «isbjørnalarm» som er enkel, men effektiv. En stokk på to meter er satt ned i marka 60-70 meter fra huset. Fra stokken løper det en streng inn mot hytta. Til stokken er det festet litt spekk. Når isbjørnen napper i spekket, varsles de sovende i hytta.

Men det er på ordinær jakt ute i åpent terreng at Wanny skyter sin første isbjørn. Det er ikke bare hennes første bjørn, det er også fangstlagets første denne sesongen etter flere uker med vanskelige jaktforhold.

Seinere skyter hun flere bjørner. Isbjørnjakt er ikke ufarlig, spesielt ikke hvis de må hamle opp med flere bjørner samtidig. En dag støter Wanny og Sæterdal på ei binne med to unger nær et selvskudd. Den ene isbjørningen blir drept i selvskuddet, mens Wanny klarer å skyte den andre. Men binna går til angrep på Sæterdal som skyter flere skudd uten å make å ta livet av bjørnen. Først på tre meters hold klarer han å drepe bjørnen med den siste patronen i magasinet.

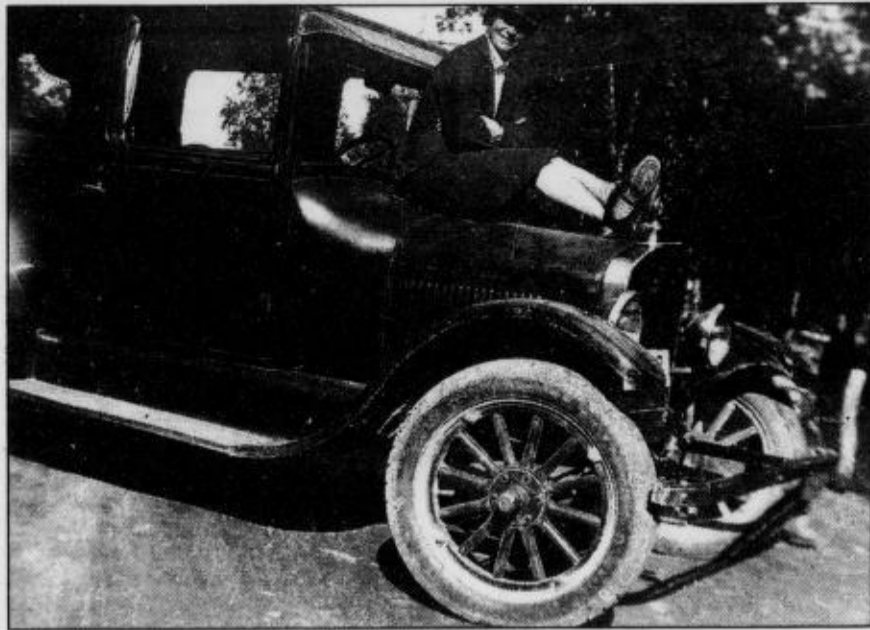
Hadde den siste patronen også blitt en bom, eller børsa hadde kilt seg, ville dette vært slutten.

Hverdagen

Slik byr fangstlivet på dramatik og farer. De to er også ute i alvorlig trøbbel med skruis og i bratte brefall de må krysse. Men med en kombinasjon av dyktighet og flaks går det bra. De klarer seg uten alvorlige uhell.

Oppholdet byr selvsagt ikke bare på dramatik. Det er hverdagslige sysler som er typiske, og Wanny synes hun har det godt. 1930-tallets Norge med sin fattigdom, høye arbeidsledighet og nødsarbeid er ikke et åpenbart bedre alternativ:

«Her oppe blir man merkelig optimistisk og kan glede seg umåtelig til noe som ligger måneder fremover. Det er kanskje fordi hverdagslivet ikke er så preget av de små og store ubehageligheter som sivilisasjonen fører med seg,

EGEN BIL

Wannu var drosjesjåfør i Tromsø før hun dro til Svalbard.

iallfall for folk som må arbeide for føden. Når vi bare får være friske, synes vi alt er godt», skriver hun.

Hun gleder seg over de storslåtte naturopplevelsene, som denne mørketidsturen med slede:

«Strålende klart måneskinn, lysere enn om dagen, stille og med stjerne-sådd himmel. Ikke et levende vesen, bortsett fra oss og hundene, på den veldige snøhvite flaten som glitrer og funkler i måneskinnet. Det flotteste utstillingsvindu med all slags glitterstas blir fattigslig mot denne prakt».

I de mange timene sammen i hytta, når arbeidet er unnagjort, pleier de å lese høyt for hverandre. De har flere pakker med gamle aviser og ukeblader å velge mellom. Når de har kommet seg gjennom alle, er det bare å begynne forfra på den første igjen. Av og til er de siste sidene i en spennende ukebladhistorie revet ut for å tenne i ovnen. Da gjelder det ikke å bli frustrert.

Men hva med savnet etter ungene i disse lange vintermånedene?

Oppunder jul gjør hun seg disse tankene:

«Tankene drar nå og da på flukt forbi isbakke og mørke, Bjørnøya og det veldige blågrå hav til hjemlige trakter nå når det stunder mot årets store høytid. Mine tanker går til mine to gutter først og fremst. For øvrig tenker vi minst mulig på det som er på den andre siden av havet. Det er best så, og arbeid har vi nok av».

Wannu har som motto ikke å dvele ved slike tanker om savn og ensomhet. Friskt mot og godt humør må til, skal en klare seg i ødemarken, mener hun.

Rastløs om våren

Med våren blir det verre å holde tankene unna. Rastløsheten øker. I midten av april begynner isen å brette opp og drive utover. Nå er det praktisk mulig at det kan komme fartøy innom. Wannu tar seg i å speide utover, etter master, røyk eller andre tegn til liv fra sør.

Dette året har de en avtale om å bli hentet etter 15. juni. Men de eneste fartøyene som dukker opp i første omgang er dun- og eggplukkere fra Nord-Norge som går i land på øyene i

nærheten. Dette irriterer kraftig, for retten til å plukke egg og dun på øyene hører med til fangstfeltet de har leid.

En skipper de møter, opptret ekstra utfordrende. Han vil ikke ut med hvem han er, men gjør det klart at han vil plukke egg og dun uansett hva Sæterdal og Wannu sier.

Sæterdal ber skipperen ta mannskapet med seg og dra.

– Nei, den går nok ikke, svarer skipperen bråkjevt, – for dette er lovløst land. Her er det den sterkeste rett som gjelder.

– Det kan vi godt være enige om, sier Sæterdal ekstra rolig, reiser seg og tar ladegrep på Kragen som han hele tiden har hatt i nevene.

Magasinet er tomt. Men det vet ikke skipperen som får kalde føtter, ser forferdet på villmannen av en overvintret og gir kommandoen:

– Kom igjen, guta, vi går om bord. Han e gjærn!

Wannu og Sæterdal får seg en god latter etter at mannskapet er ute av syne. Bløffen gikk rett hjem.

Tilbake igjen

Endelig, utpå sommeren, kommer de seg til Tromsø med ishavsskuta «Thor». Fangsten skal leveres. Hun får treffe sine to gutter.

Mange ville vel takket for seg etter en sesong i mørketida og isen. Men ikke Wannu. Hun sammenlikner med livet i Tromsø:

«Hva en opplever i nuet i en by, det som underholder og atspredde akkurat i øyeblikket, blir der oppe fullt ut erstattet av naturen og det friske, frie livet som har en uforklarlig sterk og dragende makt på dem som har forsøkt det».

Så sterk og dragende er livet der oppe at hun straks vil tilbake igjen etter den første sesongen. Hun er noen sommerdager i Tromsø, men vender tilbake til fangstlivet allerede samme året, høsten 1933. Denne gangen har hun sine sønner, Bjørvik og Alf, med seg. De er i tenårene og skal bidra med fangst og arbeid.

Wannu overvintret fem sesonger på rad på Svalbard, på to av disse har hun guttene sine med seg. Den siste overvintringen skjer i 1936/1937. Da

har Sæterdal følge av sine to barn, Emilie og Fredrik.

Hun så tilbake på denne tida som gode og lykkelige år:

– Jeg har alltid kunnet glede meg over stor tilpasningsevne, og det gikk aldeles fint. Min kompanjong satte strenge instruksjoner når det gjaldt behandling av skytevåpen og ammunisjon, og jeg satte like strenge instruksjoner når det gjaldt orden i hytta. Klær og fottøy skulle ha sin bestemte plass og selvfølgelig hadde vi god bord- og matskikk, oppsummerte hun.

Småbruk

Etter at karrieren som fangstmann var over, satser hun på gårdsdrift i Mo i Rana sammen med Sæterdal. De skaffer seg åtte kyr, tre hester og en stor revegård. Det er mye slitsomt arbeid. I tillegg kommer belastningen med tyskerne som okkuperer landet.

Samboerforholdet til Sæterdal tar slutt. Hun selger halvparten av gården til ham og begynner for seg selv. 500 høns og 600 jordbærplanter er inntektskilden i en del år. Hun arbeider også som husmorvikar, blant annet i Lenvik.

I 1956 gir hun ut ei bok om sine opplevelser som overvintret. Den er basert på nøyaktige dagboknotater hun gjorde i løpet av de fem sesongene på Svalbard. Denne typen fortellinger fra Arktis er godt stoff og det morer henne at tre forlag slåss om å gi ut boka.

Foredrag

Wannu Woldstad blir et kjent navn i Nord-Norge og hun er ettertraktet som foredragsholder i mange sammenhenger. Hun reiser rundt i landsdelen, viser lysbilder og forteller fra sine overvintringer.

I 1959 er hun i Nordreisa for å holde et av sine populære foredrag. Der blir hun påkjørt av en lastebil like ved rutebussen. Skadene er så store at hun dør på veg til sykehuset i Tromsø.

Kvinnen som hadde kommet gjennom fem overvintringer i isødet uten uhell, inkludert sledeturer over breer i mørketida, møter med isbjørn og isskruing i småbåt, ble drept i trafikken. Det er en skjebnens ironi at det var sivilisasjonens farer, ikke villmarkas, som satte en stopp for henne.

asbjorn.jaktin@nordlys.no

Kilder:

Wannu Woldstad: Første kvinne som fangstmann på Svalbard. Tanum 1956.

Polarmuseet i Tromsø, utstilling om Wannu Woldstad.

Nordlys 5. desember 1958.

Tromsø gjennom 10.000 år, bind 3.

Svalbardboka 1989

Ottar nr 173, 1988.

Samboere og ektefeller var med

Så vidt polarhistorikerne kjenner til, var det ingen kvinner som overvintret alene eller drev fangst på egen hånd. Kvinnene kom opp sammen med menn eller til menn som allerede hadde etablert seg som overvintret. I nesten alle tilfellene hadde de et kjærlighetsforhold. De var samboere eller ektefeller.

Kvinnene fant seg godt til rette i ensomheten på en fangststasjon langt fra naboer, familie og venner, konstaterer amanuensis Marit Anne Hauan i Tromsø som har studert disse kvinnene.

Fra 1898 til i dag er det registrert over 40 kvinner som overvintret på Svalbard. 1930-tallet var gullalderen for kvinnelige overvintret. I tillegg til Wannu Woldstad overvintret blant andre Helfrid Nøis, gift med Hilmar Nøis, Anna Oxaas, gift med Arthur Oxaas, Sally Kræmer, gift med Waldemar Kræmer og Bertine Johansen som var gift med Alfred Johansen.

Var med mamma på overvintring

VAR MED Wannu Woldstad med sønnene Alf og Bjørvik. Dette bildet er tatt utenfor bifangststasjonen Fuglefjell.

Wannu Woldstads to sønner, Alf og Bjørvik Jacobsen, var med under to overvintringer på Svalbard. På den første overvintringen var de 17 og 16 år gamle. De var nyttig hjelp i hytta og på jakt.

Plassen i hytta var begrenset, så de to guttene måtte sove i reinskinnssposer på golvet sammen med hundene. Bjørvik skjøt en isbjørn på en av disse turene.

Som voksen overvintret Bjørvik Jacobsen i Henry Rudis gamle hytte på Halvmåneøya sammen med to kamerater vinteren 1945-46. Resultatet ble formidabelt: 150 isbjørner, inkludert 50 levende isbjørnunger.

Polarrev og isbjørn

Den norske overvintringsjakta på Svalbard kom i gang for alvor på slutten av 1800-tallet. Da var det jakt på hvalross i tillegg til kobbe, rev og rein. Men hvalrossen ble sterkt overbeskattet, og denne første fangstperioden varte derfor bare i om lag 25 år.

Utover på 1900-tallet ble det utrustet ekspedisjoner som jaktet polarrev og isbjørn. For de fleste fangstfolkene var revefangsten den sikreste inntektskilden. Bruk av sakser til revefangst ble forbudt i 1978.

For enkelte fangstmenn ble overvintringene en livsstil. Noen hadde 30-40 svalbardvintre bak seg.

Økonomisk var overvintringsfangsten en bagatell i forhold til fangsten fra ishavsskuttene. I 1935 ble det fra overvintret innklart 352 kvitrev, 47 blårev og 28 isbjørn i Tromsø til en verdi av 30.000 kroner. Samme året utgjorde innklaringsverdien av selvfangsten nesten 700.000 kroner.

SAMBOERE

Wannu sammen med partneren Anders Sæterdal i hovedstasjonen i Hornsund.